

debatt med en positivistisk och kulturradikal samhällssyn i samhälleliga och ekonomiska frågor – vad Berg beskriver som ett dubbelt upplysningsprojekt. Det var dock, menar hon, inte frågan om endimensionell relation mellan redaktion och läsare där den ena parten upplyste den andra. Det var i stället läsarbrev som i hög grad satte dagordningen för redaktionens arbete. I den meningen var det lika mycket publiken som formade utgångspunkterna för sin egen bildning.

Sammanfattningsvis kan sägas om *Sann opplysning* att den har många förtjänster, av vilka den främsta ligger på det empiriska planet. Volymen åstadkommer en bred och i flera avseenden betydande kartläggning av naturvetenskapernas ökade offentlighet och de textkulturer som kan förknippas härmed. Samtidigt bör det sägas att balansen mellan bidragen kunde varit bättre, både med avseende på undersökningsperioden och den väl stora norska dominansen.

Stockholms universitet

DANIEL LÖVHEIM

Magnus Linnarsson, *Problemet med vinster: Riksdagsdebatter om privat och offentlig drift under 400 år* (Lund: Nordic Academic Press 2017). 312 s.

I *Problemet med vinster* undersöker Magnus Linnarsson politiska konflikter rörande organisering och drift av allmännyttiga uppgifter mellan cirka 1620 och 1985. Detta sker genom fyra delstudier som behandlar riksdagsdebatt med koppling till specifika frågor. Dessa delstudier föregås även av ett kapitel som utifrån tidigare forskning tar upp en liknande problematik rörande post- och tullväsende samt krigsmakten under 1600-talet. Studien utgår även ifrån ett antal hypoteser i vad som beskrivs som tre utgångspunkter. Den första av dessa är att konflikter om privat och offentlig drift inte är något nytt, utan att det är en fråga med lång historia. Vidare hävdas att det är de politiska besluten rörande olika driftsformer som förklarar förändring och att riksdagsdebatterna inte bara varit drivande i utvecklingen, utan att de handlat lika mycket om ideologi som om praktiska frågor.

I bokens första empiriska kapitel undersöks debatten om generaltullarrendet under perioden 1726–1765. Där visas att motståndarna till att lägga ut landets tullväsende på entreprenad i första hand pekade på egennyttans skadlighet, då entreprenörer ansågs sko sig på verksamheten. De som var för denna lösning hävdade i stället att de privata entreprenörernas effektivitet ökade statskassans intäkter. Utöver detta menar Linnarsson att 1700-talets diskussioner visar på att frågan om driftsformer vid denna tid blivit en po-

litisk fråga som kunde debatteras utifrån principiella ställningstaganden.

I det följande kapitlet behandlas debatten om byggandet av stambanor för järnvägstrafik i Sverige på riksdagen 1853–1854. I likhet med debatten om generaltullarrendet framhölls även här att en statlig lösning skulle vara mindre effektiv, vilket riskerade att leda till sämre och dyrare järnvägar, samtidigt som motståndarna till en privat lösning menade att det fanns en risk för att entreprenörerna skulle sko sig. En skillnad i jämförelse med den tidigare debatten var emellertid att egennytta inte längre sågs som något entydigt negativt. Vidare visar denna debatt också på en vidgning av vad som räknades in i det allmännas bästa.

När det kommer till riksdagsdebatten om telefonnätet mellan åren 1902 och 1918, som studeras i det tredje empiriska kapitlet, var det till skillnad från stambanorna inte en fråga om att välja mellan en privat eller en offentlig lösning, utan nu handlade det om att staten skulle ta över en privat verksamhet, i det här fallet AB Stockholmstelefon. I ljuset av detta fördes behovet av konkurrens fram som ett argument mot ett statligt förvärvande av AB Stockholmstelefon, samtidigt som kostnaderna för att lösa ut de privata ägarna talade emot en helstatlig lösning. De som var för ett statligt monopol pekade å sin sida på telefonnätet som en allmännyttig verksamhet samtidigt som man även framhöll rent praktiska problem med olika telefonnät.

Vad gäller den sista delstudien rör den försöket från Svenska arbetsgivarföreningens sida att 1983 introducera en aktiebolagsdriven förskola som skulle konkurrera med de kommunala. Detta ledde till hård debatt som året därpå slutade i Lex Pysslingen, som förbjöd statsbidrag till daghem som drevs i vinstsyfte. Denna gång utgjorde vikten av valfrihet det främsta argumentet mot att begränsa driftsformerna, medan de som ville stoppa företagsdrivna förskolor framför allt vände sig emot tanken att göra vinst på barnomsorg, varvid en del till och med liknade verksamheten vid handel med barn.

Utifrån de presenterade delstudierna visar Linnarsson på en stark kontinuitet i argumenten rörande olika driftsformer, även om det skett vissa förändringar. Gällande kontinuiteten lyfts särskilt vinsterna och egennytta fram som återkommande argument emot privat drift, medan effektivitet är något som ofta framhållits som något som talar för privata lösningar. Därtill synes tanken om att det finns vissa verksamheter som inte kan skötas privat vara konstant, även om vilka dessa verksamheter är förändrats genom historien.

Vad gäller de förändringar som Linnarsson visar på kan exempelvis nämnas valfrihetsargumentet, som tillkom i debatten inför Lex Pysslingen, samt frågan om konkurrens respektive lika tillgång som återfanns i debatterna rörande stambanorna och telefonnätet. Här infinner sig emellertid ett me-

todiskt problem i och med att undersökningen bygger på studier av en rad olika företeelser, vilket gör att eventuella skillnader över tid även kan ha sin förklaring i att det rör sig om olika verksamheter som studeras.

Till metodiska problem kan även föras det faktum att även om undersökningen säger sig spänna över en tidsperiod om 400 år är det i praktiken bara den politiska debatten under generöst räknat 61 år som närstuderas. Det blir därför svårt att med exakthet uttala sig om utvecklingen under perioden, då luckorna mellan undersökningsperioderna är mellan 47 och 87 år långa.

Avslutningsvis kan konstateras att Linnarsson genom sin grundliga studie bekräftar den hypotes som utgör hans första utgångspunkt, genom att visa att frågan om privat eller offentlig drift inte är något nytt. Däremot går det inte att hävda att de hypoteser som ryms inom bokens två andra utgångspunkter rörande de politiska beslutens betydelse bekräftats. Det senare är också något Linnarsson medger när han avslutningsvis lyfter fram betydelsen av ekonomiska, rättsliga och tekniska faktorer vid sidan om politiska beslut och debatter.

Uppsala universitet

ESBJÖRN LARSSON

Gunnar Petri, *Hans Järta: En biografi* (Lund: Historiska Media 2017). 400 s.

Hans Järta är en av de få politiker ur det tidiga svenska 1800-talet som inte alldeles försvunnit i de historiska gömmorna. Snarare är han alltjämt omgiven av en viss nimbus som en av "1809 års män". Alltså de som i en situation av svår politisk oro och militärt nederlag visade vårt land en väg mot en fredlig och konstruktiv förändring. Så visst är han värd Gunnar Petris nya klart gedigna levnadsteckning. Den placerar Järtas växlingsrika insatser i ett idéhistoriskt sammanhang.

Skeendet under denna period hade sina givna rötter i de närmast föregående decennierna vilka Järta till del själv upplevde som mycket ung – blott 18 år när Gustav III mördades. Under frihetstiden låg makten hos riksdagens fyra ständer – framför allt adeln – med spänningar med kungaparet och hovet. Samtidigt rådde en strid på liv och död mellan hattar och mössor, där i vissa fall några på förlorarsidan dömdes till döden och avrättades.

Därefter följde 20 år som bestod av "tjusarkungen" Gustav III:s allt klarare väg mot en upplyst despoti. Man häpnar över hur lätt denne tog över makten vid statsvälvningen 1772. Folket hade tröttnat på partisplittring och riksdagens oförmåga att sköta ekonomin liksom en utbredd korrupktion. Till bilden hörde även ett förnedrande inflytande utifrån, särskilt den ryska arv-